

Кумеда О. П.

Доцент, кандидат філологічних наук

Сумський державний

педагогічний університет

імені А. С. Макаренка

ФОНЕТИЧНИЙ ПРАВОПИС ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША І МОВА ЙОГО ПЕРШОДРУКІВ

Ключові слова: асиміляція, говір, дисиміляція, «кулішівка», першодрук, правопис.

У дослідженнях різних років орфографії П. О. Куліша приділяли багато уваги, однак висновки мовознавців були різними, іноді діаметрально протилежними, так що й сьогодні залишається відкритим питання щодо ролі «кулішівки» у становленні сучасного українського правопису. У рецепції перших авторитетних шанувальників мовного таланту письменника «кулішівка» – «це більш-менш та орфографія, що ми вживаємо її тепер, бодай основа її – Кулішева» (В. І. Сімович), проте нині твердження, ніби «ми тепер пишемо кулішівкою» (А. Ю. Кримський) піддано сумніву. Так, В. В. Німчук, окреслюючи як визначну роль Пантелеймона Куліша у формуванні українського соборного правопису на фонетичній основі й визнаючи «дуже вдалою (та не бездоганною)» орфографічну систему письменника, висловлює переконання, що «кулішівка» «дуже відрізняється від сучасного правопису» [5, 8–9; 6, 6]. Водночас виняткову роль у впорядкуванні українського правопису науковець відводить Б. Д. Грінченкові, чия орфографія, уперше застосована в «Словарі української мови» (1907–1910), стала вдалим синтезом напрацювань попередників [5, 12–13]. Тут міркування В. В. Німчука суголосні з висновками І. І. Огієнка: «Ось цей правопис, як вислід збірної праці письменників всього XIX століття і всього українського народу, і запанував в Україні, і держиться в нас аж до сьогодні» [7, с. 238]. Поза тим в енциклопедії «Українська мова» відзначено, що «кулішівка» вживалася до заборони українського друку (Емський акт 1876) і в дещо зміненому вигляді (грінчевичівка) – після зняття цієї заборони, зокрема в «Словарі української мови» за ред. Б. Грінченка» [УМ 2004, 285].

А. Даниленко у статті «Пиши, як говориш...», або чому Пантелеймон Куліш не став творцем сучасного українського правопису» на підставі аналізу низки протографів (включно з перекладами Біблії та Шекспіра) реконструює різні етапи в розвитку фонетичного правопису П. О. Куліша й доходить висновку, що вплив «кулішівки» «залишився поза межами орфографічної парадигми нової української літературної мови» – передусім через надмірну фонетизацію пізньої «кулішівки» [2, 43, 52]. Хоча В. І. Сімович виокремив Кулішів правопис 1856–1862 рр. і саме його, а не пізніший, радикально фонетизований, уважав підвалиною сучасної орфографії [8, 102–103], А. Даниленко звертає увагу на двоїстий характер ранньої «кулішівки» (на тлі поєднання історико-етимологічного принципу з фонетичним є випадки переважання останнього), підкреслюючи, що вже в 1856–1862 рр.

письменник використовував те, “чого в сучасній орфографії годі шукати” [2, 51]. Загалом, визнаючи вплив П. О. Куліша в просуванні фонетичного підходу в українській орфографії, науковець спростовує ідею безпосереднього впливу “кулішівки” на сучасний правопис.

Критичні міркування щодо правописного зачину П. О. Куліша було висловлено й давніше, зокрема в 60-х рр. ХХ ст. М. А. Жовтобрюх зауважив надмірну фонетизацію в написанні дієслівних форм з часткою *-ся* (*сховається, боїтця*), численні архаїчні елементи, від яких попередники вже відмовилися (напр., збереження *ѣ* у кінці слова), брак окремих літер, наприклад, на позначення йотованого *е* тощо [3, 291–292].

До позадискусійних досягнень “кулішівки” дослідники відносять послідовне вживання в ній букви *і* на позначення будь-якого [i] – з давнього *ѣ* (h) (*ліс, сіно, хліб*), з давніх *о, е* в новозакритих складах (*кінь, жінка, ніч*); букви *и* для позначення голосного [и] незалежно від його походження, отже, усунення написання *ы*. Загальновідомо, що вживання в українській орфографії *і* та *и* в їхньому сучасному значенні було апробовано багато раніше за П. О. Куліша: у “Граматичі” О. П. Павловського вперше вжито *і* для позначення [i] з *о, е* та *ѣ* (h); видавці “Русалки Дністрової” відмовилися від *ы*, запровадивши *и* з давніх [ы] та [и], до речі, таке написання пам’ятки фіксують віддавна. Тож Пантелеймон Куліш розвинув власну орфографію в опорі на правописні надбання своїх попередників, причому, “не вніс до правопису нічого нового, – він тільки зібрав і широко популяризував усе те найкраще з правопису, що вже було до нього” [7, 234].

Поза сумнівами, завдяки винятковому авторитетові П. О. Куліша та його активній мовній практиці “кулішівка” – з усіма її недоліками й достоїнствами – стала відправною точкою у випрацюванні сучасного українського правопису. Водночас фонетична орфографія Пантелеймона Куліша була тим важливим інструментом, за допомогою якого письменник поширював східноукраїнський мовно-літературний стандарт у галицькій літературі, реалізуючи в такий спосіб ідею витворення загальноукраїнського літературного ідіому зі східноукраїнською діалектною основою. Характер впливу П. О. Куліша на формування й усталення норм сучасної української літературної мови Ю. В. Шевельов пов’язує з книжною традицією літературної мови часів Гетьманщини, “спертої на чернігівські говірки”, оскільки, на переконання мовознавця, саме цю традицію активно підтримував Куліш [9, 162–173] – імовірно, насамперед як уродженець Чернігівщини. На припущення А. Даниленка, письменник “свідомо узагальнював північні (східнополіські) та передусім південно-східні (середньонадніпрянські) фонетико-артикуляційні зразки”, разом з тим “запроваджував у свій літературний стандарт і деякі північноукраїнські риси” [2, 44, 47].

Ареалогічне прочитання мови першодруків¹ письменника (усі вони побачили світ «кулішівкою», крім неприжиттєвого видання 1909 р., видрукуваного «желехівкою»), переконує в закоріненості ідіолекту автора в його питоме діалектне оточен-

¹ Об’єктом прочитання стали такі першодруки: роман “Чорна рада” (СПб. 1857); історичний нарис “Хмельницина” (СПб. 1861); автобіографічний нарис “Жизнь Куліша” (Правда. 1868. № 2–4, № 24–28); оповідання “Орися” (К. 1882); неприжиттєве видання поеми “Маруся Богуславка” (Твори Пантелеймона Куліша : у 6-ти т. Т. 2. Л. 1909).

ня – східнополіські говірки². Звернімо увагу на одну з прикметних рис правописної системи П. О. Куліша, широко засвідчену записами діалектного мовлення з території східнополіських говірок (найближчих до місця народження автора)³, – асимілятивні зміни приголосних у префіксах, прийменниках⁴ та в ін. позиціях.

За нашими спостереженнями над мовою П. О. Куліша, переважну більшість асимілятивних змін приголосних у префіксах та прийменниках широко відбито в прижиттєвих першодруках письменника (у виданні 1909 р. знівельовано відповідно до правопису, чинного на час публікування текстів). У першодруках П. О. Куліша зафіксовано 313 конструкцій *сѣ* + *глух. пригол.* проти 217-ти *зѣ* + *глух. пригол.*; 20 *исѣ* + *глух. пригол.* на тлі 157-ми *изѣ* + *глух. пригол.* Отже, автор непослідовно відтворює оглушення в прийменниках *з*, *из*, причому в першодруках 1868 та 1882 рр. найменше відбиває нейтралізацію [з] ~ [с] і зовсім не фіксує її в конструкції *из* + *глухий приголосний*, у якій, до речі, найменше дотримується фонетизації і в інших текстах. У першодруках 1857 та 1861 рр. виявлено дві словоформи, альтернативні 370-ти регулярним од: *отѣ стовпа*, *отѣ диму*; першодрук 1868 р. фіксує оглушення в словоформі *въ Отділенні*, хоча паралельно *одділення*, *Одділення*.

У префіксові *без-* П. О. Куліш стабільно відбиває пізніше орфографічно установлені *з-* (*безталанна*, *безшабельнимѣ*, *безпечне*), за винятком одиничного *бес-* в тексті 1868 р.: *забеспечити*. Імовірно, уникаючи збігу приголосних, П. О. Куліш відтворює оглушення в префіксах *з-*, *роз-* перед усіма глухими, крім [с], а також не виявлено прикладів асиміляції перед [ш] (*зскачивши*, *зсадить*, *розсинає*, *розставивѣ*, *розстеле*, *розступитця*, *розсудить*, *розширити*, *розшолопавѣ*, *розшолопає*, *розщебетались*). Зокрема, у префіксах *з-*, *роз-* регресивну асиміляцію регулярно відбито перед [к], [п], [т], [х], [ц] та [ч] у 138-ми словоформах проти 11-ти *з-*, *роз-* без неї. Зафіксовано 5 пар альтернативних словоформ, серед яких 59 *с-*, *рос-* перед [к] (в усіх першодруках), [п], [х], [ч] протиставляються дев'ятьом *з-*, *роз-*, виявлених у текстах 1857, 1868 та 1909 рр.: *росказати*, *росказує*, *роскажемо*, *росказовали...* – *розказує*, *розкажемо* (32:2)⁵; *роскішѣ*, *роскошахѣ...* – *розкошам* (8:4); *роспитавѣ*, *роспитовали...* – *розпитавши* (4:1); *росходитись*, *росходивсь...* – *розходивсь* (7:1); *счинити*, *счинилась...* – *зчинилась* (8:1). Додамо також, що в першодруках 1857 та 1868 рр. асимілятивної зміни не виявлено в префіксах двох словоформ: *розчовнавѣ* та *розтоптати*; у текстах 1857 та 1909 рр. відбито написання, що суперечать вимові: *зпоряжають*, *з-крива*. Безальтернативно зафіксовано *с-*, *рос-* перед [к], [п], [т], [х], [ц] та [ч] у 79-ти словоформах, напр.: *несчується*, *роскидати*, *росписали*, *роствірожені*, *росханувати*, *росчісуючи*, *споглянувѣ*. Зауважимо, що і в ранньому тексті 1857 р., і в неприжиттєвому виданні 1909 р. у двох словоформах *несчисленна*, *несчисленну* у префіксові відбито [с], однак першодрук

² У джерельній базі інформації про східнополіський говір чільне місце посідають АУМ (І), тексти діалектного мовлення, записані у 1970 р. Т. В. Назаровою [Говори 1977]; ці джерела доповнено новою інформацією – нашими спостереженнями 2009 р. (записи діалектного мовлення зберігаються в автора та в Українському діалектному фонофонді [Інститут української мови НАН України, м. Київ]; на уважне прочитання заслуговують описи окремих східнополіських говірок, здійснені в 20-х рр. XX ст. П. Д. Гладким [Гладкий 1928] та О. Б. Курило [Курило 1924]. Інформативними є також етнографічні записи П. О. Куліша з території Чернігівської губ. (1856–1857 рр.) [ЗОЮР] та Б. Д. Грінченка (1895 р.) [Грінченко 1895].

³ П. О. Куліш народився в 1819 р. на хуторі поблизу містечка Вороніж колишнього Глухівського пов. на Чернігівщині (тепер Шосткинський р-н Сумської обл.).

⁴ Напр.: *ро[с]казує*, *і[с] ту'єї* (2009 р.); *стол ра[с]клад'ни*, *і[с] палат'на*, *[с] пуд ва'ди* [Говори 1977]; *і[с]кінули*, *бе[с]хвости*, *ро[с]п'л'ту*, *ро[с]п'в'їтає*, *ну шо [с] то'то* [Гладкий 1928].

⁵ Цифри в дужках показують кількість словоформ з префіксами *с-*, *рос-* та після двокрапки – із *з-*, *роз-*.

1857 р. засвідчує ще один тип регресивної асиміляції – *нецисленного*. У першодруках 1861, 1868 та 1909 рр. зафіксовано асимілятивні зміни за дзвінкістю / глухістю в інших позиціях: у тексті 1868 р. паралельно з написанням *директора, директоромъ, директорства, директорувати; Петербургъ* виявлено *директоръ, директора, директорові, директоромъ; Петербурхъ* і відповідно *Петербурха*, у яких відбито оглушення – перед наступним глухим та в абсолютному кінці слова; один приклад оглушення зафіксовано у виданні 1909 р. – *хлепча*; та чотири – у тексті 1861 р.: *Витенске* 'місто', *до жертокъ* (3)⁶; лист П. О. Куліша 1849 р. підтверджує написання *Петербурха* [КЛ]; фольклорні записи письменника («Записки о Южной Руси») з території східнополіських говірок засвідчують оглушення в *Петенбурхъ* та *хлепчуть* [ЗОЮР].

Мова першодруків П. О. Куліша засвідчує явище асимілятивної синтагматики. Так, у текстах 1857, 1861, 1868 та 1909 рр. виявлено 24 прийменники *зі, зо, изо*, без урахування словоформ на означення приблизної кількості (напр., днів *зо* три); у текстах 1857 та 1909 рр. – шість прийменників: *надо* (1), *передо* (3) і *підо* (2); у текстах 1857, 1861 та 1909 рр. – сім прийменників: *воо, уво* (3), *ві, вві, уві* (4).

У поліських та в південно-східних діалектах, а також у значній частині подільсько-волинських говорів південно-західних діалектів зворотна частка *с'а* перетворюється на *-ц'* при збігу з попереднім *-т'*, на який закінчується дієслово: *б'ит'ц'а, мири'т'ц'а, с'мі'ят'ц'а* чи *би'ц'а, мири'ц'а, с'мі'я'ц'а* [1, 127]. Діалектні джерела, зокрема, сучасні спостереження, записи Т. В. Назарової, Б. Д. Грінченка, ЗОЮР, підтверджують зазначену рису в говірках, найближчих до питомого мовного оточення П. О. Куліша⁷.

В усіх прижиттєвих першодруках П. О. Куліша послідовно відбито асимілятивні зміни в дієслівних формах у групах [т'с'], [шс'], а подекуди асимілятивне подовження, напр.: *вернетця, вештаеся, выхопытьця, обіратимутця, сходящця*. Припускаємо, що асимілятивні зміни в дієслівних формах, зафіксовані в мові прижиттєвих першодруків П. О. Куліша, відбивають східнополіську діалектну вимову й вимову самого автора.

У прижиттєвих першодруках П. О. Куліша 1861 та 1868 рр. в окремих словоформах відбито явище асимілятивного подовження: *Степана Поточченка, пам'ятникъ, пам'ятника*, хоча також і *пам'ятникъ*. У тексті 1868 р. асимілятивне подовження на стику твірної основи й суфікса виявлено в чотирьох іменникових (*брат + -ств-*) та трьох прикметникових формах (*старосвіт + -ськ-*): *братство, брацтва, брацтвомъ*, хоча й *братство, братства* (1857); *старосвіцькі, старосвіцького*, проте в першодруках 1857 та 1861 рр. – *старосвітський, старосвітський, старосвітські, старосвітську, старосвітськихъ, несвітський*, також у цих текстах тричі зафіксовано написання *старосвіцину*.

Відзначимо, що листи П. О. Куліша 40–50-х рр. двічі засвідчують словоформи із *-цк-*, *-цьк-*: *старосвіцький, старосвіцька* [КЛ]. Асимілятивне подовження виявлено також на стику твірної основи й суфікса п'ятьох словоформ (тексти 1861 і 1909 рр.), похідних від псл. *лѣхъ < лѣдхъ* – *ляцького, ляцьку, ляцькі, по ляцьки* (2) – на тлі 28-ми діалектних (в усіх першодруках, крім видання 1909 р.), імовірно, вивідних від

⁶ Цифра в дужках показує кількість зафіксованих словоформ

⁷ Напр.: 'воз'ме[ц']а, крути[ц']а, по'диви[с']а, с'ватају[ц]а, уби'рају[ц]а, 'учи[ц]а (2009 р.); ма'л'і[ц]а, м-а'л'і[ц]е, н'е сагла'шайеі[ц]а, паварух'ну[ц]а [Говори 1977]; одвернеця, сміюця, сердюця [Грінченко 1895]; благословитця, валятьця, озовецця [ЗОЮР].

7. Огієнко І. І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / І. І. Огієнко ; упор., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик. – К. : Либідь, 1995. – 296 с. – (Б-ка "Літературні пам'ятки України").
8. Сімович В. Кулішева мова й "кулішівка" / В. Сімович // Українське мовознавство: розвідки й статті. 2. Українські студії оттавського університету № 6 / упор. Ю. Шевельов. – University of Ottawa Press, 1984. – С. 99–103.
9. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови / Ю. Шевельов. – Л.-Нью-Йорк: Наук. т-во ім. Шевченка, Українознавча бібліотека НТШ, 1996. – 192 с.

Джерела

1. АУМ – Атлас української мови: у 3 т. – К.: Наук. думка, 1984–2001.
2. Т. І: Полісся, Середня Наддніпрянина і суміжні землі. – 1984. – 498 с.
3. Гладкий 1928 – Гладкий П. Д. Говірка села Блиставиці Гостомельського району на Київщині / П. Д. Гладкий // Укр. діалектол. зб. – К., 1928. – Кн. 1. – С. 93–141.
4. Говори 1977 – Говори української мови: зб. текстів / [уклад. С. Ф. Довгопол, А. М. Залеський, Н. П. Прилипко]. – К.: Наук. думка, 1977. – 590 с.
5. Гринченко 1895 – Гринченко Б. Д. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях / Б. Д. Гринченко. – Вып. 1. – Черниговъ, 1895. – С. 80–296.
6. ЗОЮР – Кулиш П. Записки о Южной Руси: в 2 т. / П. А. Кулиш. – К. : Днипро, 1994. – (Репринт з видання 1856–1857 рр.).
7. Т. І. – 1994. – 324 с.
8. КЛ – Куліш П. Повне зібрання творів. Листи: у 2 т. / Пантелеймон Куліш ; упор., комент. Олесь Федорук. – К.: Критика, 2005–2009.
9. Т. І: 1841–1850. – 2005. – 648 с.
10. Т. ІІ: 1850–1856. – 2009. – 672 с.
11. Курило 1924 – Курило О. Фонетичні та деякі морфологічні особливості села Хоробричів / О. Б. Курило // Зб. іст.-філол. відділу ; Всеукр. акад. наук: пр. етногр. комісії. – № 21. – К., 1924. – 111 с.
12. Сл.Гр. – Словарь української мови: у 4 т. / [упор. з дод. влас. матеріалу Б. Д. Гринченко]. – К.: Вид-во Акад. наук УРСР, 1958. – (Надруковано з видання 1907–1909 рр. фотомеханічним способом).
13. УМ 2004 – Українська мова: енцикл. / [редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во "Укр. енцикл." ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

первісного псл. *лѣдхъ: лядський, лядського, по-лядськи* тощо. Показово, що в записах П. О. Куліша зафіксовано тільки *Лядську* [ЗОЮР]. Гіпотетично, за аналогією до іменників із суфіксом *-ств-*, [с] відбито в тексті 1861 р. у семи словоформах *козацство* (2), *козацства* (4), *козацствомъ* на тлі послідовних написань в усіх досліджуваних першодруках *козацтво, козацтву, козацтва, козацтвомъ* (6). Додамо, що в тексті 1861 р. також виявлено дві словоформи зі вставним [т]: *козатицтво, козатицтвомъ*.

За спостереженнями П. Д. Гладкого, у говірці с. Блиставиця [ж] змінюється в [з']; [ч] у [ц'] і [ш]; [чн] у [шн]; сучасні спостереження над східнополіськими говірками та записи Б. Д. Грінченка також засвідчують дисимілятивну зміну в [чн]⁸. Зауважені дослідником фонетичні явища відбито в мові текстів П. О. Куліша. Так, у першодруках 1857, 1868 та 1909 рр. зафіксовано сім прикладів дисимілятивної зміни у звукосполучці [чн]: *довговішний, клюшний, дідомъ-пасішникомъ, сердешнимъ, сердешні, сердешенька, Сагайдачний, Сагайдачного* в першодруках 1857, 1861 та 1909 рр., трьох одиничних *всеночні* (1909), *пасічника, пасічнику* (1857). Листи П. О. Куліша 40-х рр. підтверджують зафіксовану в його першодруках дисимілятивну зміну у звукосполучці [чн]: *віковішнього, навіки вішні, смашне* (2) [КЛ]. Дисимілятивні процеси в групах [чн] засвідчує мова української періодици поч. ХХ ст.: *помішник, пасішник, молошиної, смашний, соняшне* [3, 88].

У прижиттєвих першодруках П. О. Куліша безвинятково відбито явище регресивної асиміляції в *запорозці* (1857; 1861), її також виявлено в одиничних словоформах *стезці* (1868), *дорізі, сіромязці, жбощя* (1857), хоча й *збожахъ* (1861). Показово, що приклади фіксації регресивної асиміляції наявні й у листах П. О. Куліша 40–50-х рр.: *запорозця, запорозців, запрязці, книзці* (2) [КЛ]. Явище прогресивної асиміляції відбито в тексті 1861 р. в одиничному *косцѣли* (імовірно, під впливом пол. *kosciół*) на тлі *костѣли*.

Імовірно, за аналогією до [шч] як наслідку регресивної асиміляції свистячого до шиплячого в суфіксові *-ськ-* при творенні іменників – *Вигівщини, Дорошенківщина, Мазепинщини, Поповичівщина, Розумівщину* (1861) [шч] відбито у 21-й словоформі (тексти різних років), утвореній від прикметників із суфіксом *-цьк-*, але вже як наслідок асимілятивно-дисимілятивних змін, напр.: *Бруховещина, Вишневещина, козащини, німещини, Турецщини, Хмельнищина*. Зокрема, у першодруках 1857 та 1909 рр. виявлено по одному прикладові розподібнення [чч] у [шч]; у тексті 1861 р. – 10; у тексті 1868 р. – 8. Одиничні *Туреччину, Шведчину* відбито в текстах 1861 та 1909 рр. Прикметно, що аналізоване явище фіксують листи П. О. Куліша 40–50-х рр. – *Німещини*, хоча паралельно *Німецьчини; старосвіщини, старосвіщиною* [КЛ], а також етнографічні матеріали письменника – *Хмельнищини* (2) [ЗОЮР].

М. А. Жовтобрюх відзначає, що “багатьом поліським говорам властива відсутність дисимілятивної зміни /ш/ → /ч/ відповідно до нормативних для літературної мови *вищий, кращий*” [4, 213]. У прижиттєвих першодруках П. О. Куліша здебільшого відбито зміну /ш/ → /ч/: *вище*, а також одиничне *вишчого* (1868), *кращий, краще, найкраще, ближче, нижче, нижчимъ, найдужчий, ужчимъ*. Щоправда, на тлі цих по-

⁸ Напр.: до'ри[з']ц'і, в'ло[з']ц'і; в'р'і[ц']ц'і, Ту'ре[шч]ина; помо[ш]не'є, 'зриво[ш]не 'яблоко 'зірване', 'кл'у[ш]ник, 'вило[ш]ник, со[ш]ни'є груш'к'і, 'ја[ш]на'я 'каша [Гладкий 1928]; пшенишної [Грінченко 1895]; ко'р'і[ш]н'єва, у'боро[ш]не, к'іноп'л'оно[ш]но'ї, с'ма[ш]не, 'то[ш]но 'точно' (2009 р.).

слідовних написань у першодруках 1857 і 1861 рр. виявлено шість слівформ *дорож-ша, дорожший, найдорожшю, у найдорожшихъ; ужиі, поужишала*. Крім того, у тексті 1857 р. зафіксовано явище, відоме в подільських, південнокиївських та деяких інших говірках, коли суфікс *-ш-* перед кінцевими кореня [д], [т] заступається *-ч-* [1, 114]: *швидче* (4). У першодруках різних років зафіксовано розподібнення [сш] у [сч], [шш] у [зч]: *висчихъ, найкрасчий, по найкрасчий, найблизчі, низче*. Показово, що в записах О. Б. Курило та П. Д. Гладкого в суфіксах прикметників і прислівників не зафіксовано зміни [ш] на [ч] після кореневих [з] і [с]; сучасні спостереження 2009 р. подекуди відбивають зміну [ш] на [ч] після кінцевого кореня [с]⁹.

Звернімо увагу, що у львівському виданні 1909 р. у шістьох прикметниках та прислівниках у формі вищого ступеня порівняння, за єдиним винятком, не відбито асимілятивно-дисимілятивних змін – кореневий [с] перед суфіксальним [ш] збережено без змін, що властиво південно-західним говорам [4, 213]: *висша всіх, висше всіх, превисше; найкрасший, найкрасшим, найкрасше*.

Численні паралелізми в Словникові за ред. Б. Д. Грінченка¹⁰ засвідчують відсутність за часів П. О. Куліша твердої літературно-писемної традиції у відбитті асиміляції в суфіксові *-цьк-*, у звукосполучі [чн] та інших асимілятивних змін. Отже, відсутність орфографічної норми змушувала П. О. Куліша самостійно обирати звукові образи слів та графічні засоби передачі вимови, яка, імовірно, відбивала народнорозмовну фонетику.

Література

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія : навч. посіб. для студ. філол. ф-тів / С. П. Бевзенко. – К.: Вища шк., 1980. – 248 с.
2. Даниленко А. “Пиши як говориш...”, або чому Пантелеймон Куліш не став творцем сучасного українського правопису // Мовознавство. – 2012. – № 4. – С. 37–54.
3. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси: кінець XIX – поч. XX ст. / М. А. Жовтобрюх ; АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наук. думка, 1970. – 303 с.
4. Історія української мови. Морфологія / С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, Т. Б. Лукінова та ін. – К.: Наук. думка, 1978. – 540 с.
5. Історія українського правопису: XVI–XX століття : хрестоматія / упор. В. В. Німчук, Н. В. Пуряєва ; пер. слово В. В. Німчука. – К.: Наук. думка, 2004. – 583 с. – (Проект “Наукова книга”).
6. Проблеми українського правопису XX – початку XXI ст. / В. В. Німчук ; Нац. Акад. Наук України. Ін-т укр. мови. – Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Поділ. держ. пед. ун-т, інформ.-вид. відділ, 2002. – 116 с.

⁹ Напр.: *daróž[s]i, n'iz[s]i, wi[s]i; n'iz[s]e, wi[s]e* [Курило 1924, 80]; *'бли[шжш]а, 'ни[шжш]а, 'у[шжш]а, 'ви[шш]и* [Гладкий 1928, 113, 116]; *'ви[шч]е* (2), хоча й *'ви[ш]е* (2009 р.).

¹⁰ Як паралельні або тотожні запропоновано Німеччина і Німечина; Туреччина і Турецина; Хмельничина і Хмельнищина, але без варіантів – Бруховещина; довговічний і довговішний, ключник = клюшник – приклади з [шн] із “Чорної ради”; пасічник і пасішник, пасічникування і пасішникування – ілюстрація з “Чорної ради”; пасічникує; сердечний і сердешний ‘бедняга, достойный сожаления, злосчастный, злополучный’, хоча безальтернативно – усеношна; близче, близчий = ближче, ближчий, брацтво = братство, дорогшати = дорожчати, ляцький = лядський; козачина, козаччина; незчислений – приклад з “Чорної ради”; хлєптати = хлєбтати – ілюстрація з мови П. О. Куліша: хлєпче; без варіантів – вище, вищий; запорожець, -жця, збіжжя; старосвітський, швидче [Сл.Гр.].